

BLAZOVICH LÁSZLÓ

Az európai város az ókor és a középkor között*

A város fogalma

Akkor, ha valamilyen témával foglalkozunk, mindenekelőtt ajánlatos meghatározunk azt, mi annak a tárgya. Esetünkben tehát arra keressük a választ, mi a város. A középkort vizsgálva könnyű helyzetben vagyunk e tekintetben. Távolról nézve a város falakkal körülvett sűrűn beépített hely, amelyből templom- és vártornyok emelkednek ki, és amely jól elkülönül az őt körülvevő vidéktől, szemben a mai várossal, amely kiterjedve egybesimul és összefügg az őt övező területtel. A város fogalmának eme leírását a középkor már ismerte. Megtalálható a Summa legum Raymundiban, ahonnan Werbőczy is átvette. A falak azonban nemcsak a város védelmét szolgálták, hanem egy az őt körülvevő vidéktől eltérő jogterületet határoltak el, a városi jog különleges területét, amelyen érvényesült a városi polgárok jogegyenlősége az őt körülvevő világ jogegyenlőtlenségével szemben, védtek a város alkotmányát, amelybe a város ura nem szólhatott bele, azaz óvták a város polgárainak autonómiáját, amely mintegy csirajaként tekinthető a mai állampolgári egyenlőségnek és szabadságnak. A városfalon belül élt lakosság nemcsak a saját szabadságát élvezte, hanem szabadon választhatta meg lakóhelyét, tovább költözhetett a foglalkozásának megfelelően, és sokoldalú társadalmi tagozódásban élt. A városfalakon belül tömörült az ipar, amelyet a városi hatóság irányított és felügyelt, valamint itt telepedtek le a távolsági kereskedők, akik Európában kereskedelmi hálót építettek ki, és ebbe bekapcsolták Ázsia és Észak-Afrika területét is. E kereskedők határozták meg a város sorsát, továbbá amíg a királyok és fejedelmek a vazallusaikkal folytattak küzdelemmel töltötték idejüket, új gazdaságpolitikát alakítottak ki, és létrehozták annak új intézményeit.

A városok ipari-kereskedelmi életének középpontjában a piac foglalt helyet, ahol a különböző vidékekről érkező áruk cseréjét bonyolították le. A piac által uralta a város az őt környező körülhatárolt területet, és lett így a gazdasági élet központi helye. Az

*Jelen írással a jeles római jogász professzort Molnár Imrét köszöntöm, aki a római jog kutatása és tanítása mellett figyelemmel kísérte az ókori világ továbbélését az újraszülető Európában. Sok ókori jogintézmény továbbélését fedezte fel a középkorban. Továbbra is nyitogassa szemét kollégáinak e szép gondolati utazások során.

egyházi, kulturális, politikai és igazgatási feladatokat ellátó intézmények ugyancsak a városban tömörültek, és erősítették a központi hely jelleget. A többi már kialakult, egy központi feladatot ellátó hely (egyházi központ, kolostor, uradalmi központ) a települések hierarchikus rendjében hátra maradt a városokkal szemben. Éppen ezért a város fogalmának koroktól független lényegi ismertető jegyeit a területi funkciókban kereshetjük. A város legfontosabb ismertető jegyeinek összességét Haase határozta meg, amely egyrészt tartalmazza a külső megjelenés szempontjait: egybetelepültség (utcák, terek), összetömörülés, zárt utcafront és egyebek. A belső jellemzők közé sorolta a rétegekre tagolódó társadalmat, a városlakók között a középkorban létezett különböző jogállást és a nekik megfelelő funkciókat, a munkamegosztáson alapuló gazdaságot, valamint az egyes szakterületeken megnyilvánuló központi szerepet.

A külső megjelenés, a szerkezet és az ellátandó feladatok egy-egy városon belül kölcsönhatásban voltak, ám nem rendelkeztek mindig egyforma hatóerővel. A mindenkori szerves kapcsolatuk adja meg máig az egyes városok jellegzetes karakterét, amely minden város jellemzője. Az említett városfogalom azonban csak egy váz, illetőleg segédeszköz, amelynek segítségével a városok ezerarcúságát megközelíthetjük, hiszen minden város, kicsi és nagy külön egyéniség. Egyénileg vizsgáljuk és kutatjuk történetüket, majd összevethetjük eltérő és rokon vonásaikat.

Max Weber és követői a város fogalmát ugyancsak az ismertető jegyek együttesében látják hangsúlyozván azt, hogy minden város külön személyiség, továbbá a története folyamán egy-egy város változik, és időnként más-más arcot ölt külső és belső karakterjegyeiben egyaránt. Éppen ezért Weber úgy véli, csak a város ideáltípusa írható le, amelytől számos eltérés lehetséges. Például, mint az alábbiakban látjuk, a városfalat fontos ismertetőjegynek tartja, mégis lehetnek olyan városok, amelyek nem fallal övezettek (Tirol, Magyarország). Weber, miután a városok általános ismertető jegyeit: a lakosság-számot, a sűrű beépítettséget, a gazdaságot és az egyéb központi helyi szempontokat tárgyalta, a nyugati város meghatározó jegyeiként az erődítetttséget, a piachely szerepet, saját bírói hatóságot és legalább részben a saját jogot, a szövetségi jelleget, azaz a polgárok községét, amely részleges vagy teljes autonómiával rendelkezik, látta. Ez utóbbi tartalmában benne foglaltatik az önálló norma (jogszabály) alkotási jog, valamint az autokefália, a politikai hatalom.

Amíg Haase a város külső megjelenését, társadalmának szerkezetét és a viselt funkciókat emeli ki, addig Weber a központi helyből adódó sajátosságok mellett a polgárok községét a *communitas* vagy *Gemeinde*-t hangsúlyozza, amely a saját érdekeit és céljait próbálja érvényesíteni a város urával, vagy vele együtt a várost körülvevő nemesi környezettel szemben. Max Weberrel egy új elnevezés jelent meg, a nyugati városé, amely a korábbi városoktól különbözik, lényegét a polgárok szövetsége fejezi ki, és keletkezésének ideje a 11. századtól folyamatos a középkori Európában, amiről a későbbiekben ejtünk szót. Itália mellett abból a régióból indult el kialakulása, amelyet „városövnék (urban belt) nevezünk, amely a dél-angliai kikötőktől Flandrián, a Szajna vidékén keresztül a Rajnáig, a Felső-Rajna vidéktől Lombardiáig és Toszkánáig, Burgundiáig és Provence-ig nyúlt, és innen minden irányban továbbterjedt a latin Európában.” Ide tartozott Németország nyugati része, amely közvetítette a nyugati várost mint jelenséget a Rajna és Elba közötti régióba, majd onnan Magdeburg közbenjöttével kelet, és a Baltikum felé. Lengyelországban, Csehországban, Magyarországon és Skandináviában

ugyancsak elterjedt részben a telepések révén, részben a királyok támogatásával. Az ettől a vidéktől keletre és délre fekvő tájíkon, Oroszországban és a Balkánon, nem vagy csak kivételes esetekben fordult elő. Ez a város számos fogalmat és formát: a polgár fogalmát (a helyhatósági választásokat, a hivatalt, a bürokratikus igazgatást, az írásba foglalt változtatható jogot) készítette elő a modern állam számára.

Az ókori város (visszatekintés)

A városok története nem a középkorban kezdődött, ám a 11. századi Nyugat-Európában egy, az addigiaktól teljesen eltérő társadalommal és jogi berendezéssel létrejött új város-típus született, amelyben a későbbi polgári állam és társadalom keresheti gyökereit. Mielőtt azonban visszatekintünk a nyugati várost megelőző formákra, tisztázzuk, hogy mit értünk a középkor fogalma alatt. Természetesen adódik a válasz: Európa történetének mintegy a Kr. u. 500-tól 1500-ig terjedő szakasza, azaz hozzávetőlegesen a Nyugat-Római Birodalom szétesésétől Amerika felfedezéséig terjedő korszak. Ugyanakkor ez az időszak sem egyszemű. A mintegy 500-tól 900-ig terjedő időt az ókorból a középkorba átmeneteként foghatjuk fel. A közbe eső időszakot, hozzávetőlegesen a 11–13. századokat a középkort jellemző ismertetőjegyek virágzásának idejeként tekinthetjük. Ezen túlmenően földrészünk nagy régióiban a változások fázisai egymástól eltérő időszakokban játszódtak le. Amint látjuk tehát, a korszakolást éppen úgy, mint a városfogalmat nem dogmaként, hanem a tudományos kutatás segédeszközeként foghatjuk fel.

A városi kultúra tekintetében hasonló a helyzet. Az említett első szakaszban, amely a feudális-nemesi világ kiteljesedésének az ideje, amelynek társadalmi szerkezetét egyrészt a hűbéri láncolat hierarchiája, másrészt az alávetett rétegek szolgálai állapota határozta meg, nem létezett polgárság, ugyanis nem tudott volna beilleszkedni a kor agrár-gazdaságába. Ezért felmerül a kérdés, vajon volt-e folyamatosság az ókori és középkori városok története között.

Az első városszerű képződmények, ahol már városi kultúrával számolhatunk, a Kr. e. 7. évezredben az ókori Közel-Keleten jelentek meg. A városi kultúra Európában innen, keletről indulva szakaszosan terjedt el. A Földközi-tenger keleti medencéjében a Kr. e. 2. évezredben jelent meg, és a Kr. e. első évezredben érte el a Rajnát. Az ókori város, amelyet elsősorban a görög polis és a római civitas testesített meg, volt a szervezője a korabeli közéletnek, valamint állandó lakhelye a papságnak, a gazdag birtokosoknak, és hivatalnokaival együtt az elöljáróságnak. A város és vidéke egységet képezett, amelyben az utóbbi semmiféle lényeges szerepet nem játszott. Ez a helyzet Itáliában a középkor során is fennmaradt. Az Alpoktól északra fekvő vidék azonban a középkorban saját politikai és kulturális jelentőségre tett szert a főurak várai, a nemesek kastélyai és udvarházai, valamint a kolostorok által. Ezért nem lettek a középkori városok a kultúra, a lelki élet és a hatalom olyan egyedüli centrumai egy-egy területnek vagy országnak, mint az ókorban, jóllehet az ipar és kereskedelem központjai voltak. Ugyanakkor a nemesség nem részesítette a városokat előnyben lakóhelye megválasztásakor, a kolostorok pedig, jóllehet az egyetemek megjelenésével fellendült a városi szellemi élet,

továbbra is hosszan lelki-szellemi központok maradtak. A két világot elválasztotta egymástól a két területen élt eltérő jog is.

Európának a Római Birodalmon kívül esett számos területén nem léteztek városok, sőt a birodalmon belül sem volt egységes a városháló, jóllehet az összetartó erejét képezte már az Antoninusok idején Britanniától az Eufráteszig. Többek között azért sem, mert a birodalom egymástól jól elkülöníthető hét gazdaságilag különböző fejlettségű területből tevődött össze. 1. Itália a szigetekkel és az Alpoktól délre eső területek. 2. Hispánia, Gallia, Nyugat-Germánia a római Britanniával. 3. Közép- és Keleti-Alpok, Észak-Balkán, Dánia. 4. Római Észak-Afrika Marokkótól Tripolisig. Ezekhez a latin régiókhoz három görög járult. 1. Görögország a szigetekkel, a Dél-Balkán Kis-Ázsiával, továbbá a Krim, a dél-orosz vidékek, a Fekete-tenger vidéke, Örményország és a Kaukázus, mint hozzá kapcsolódó külső területek. 2. Szíria, Palesztina, Északnyugat-Arábia, Észak-Mezopotámia. 3. Egyiptom, a leggazdagabb terület. A birodalmat továbbá összetartotta a hadsereg, a városokat összekötő úthálózat és a római jog a hivatalrendszerrel. A tarkaságra jellemző, hogy a római polgár a birodalomban egyrészt a római polgárjogával élt, másrészt lakóhelyén a helyi jog szerint, amely a szokásjogban gyökerezett.

A városok voltak a kereskedelem, a forgalom, a bank-, a politikai és a sportélet, valamint a művészetek központjai. A római társadalom vezető rétege, a nagybirtokosság a városban lakott. Tagjai fő céljuknak a hivatali karriert tekintették. A város és vidéke szerves egységet képezett. Területe az összes földre kiterjedt a város határain belül, mondja a Digesta. Városi polgár az lehetett, aki annak született, adoptáltak, felszabadították, vagy a polgárságot privilégiummal szerezte meg függetlenül attól, hogy a város központjában vagy a hozzá tartozó területen lakott. A város községének fő szerveit képezték a császárság idején egyre csökkenő szerepet játszó népgyűlés, a szenátus és a városi előljáróság. A kisebb városokban a vezető réteghez tartoztak a kereskedők és iparosok, akik különböző kollégiumokba tömörültek. Külön templomokkal és összejövetelekre alkalmas épületekkel rendelkeztek.

A városi élet súlypontja a császárkorban Itáliából előbb a provinciai városokba helyeződött át, ahol a polgárok ugyanúgy mint korábban Itáliában diadalíveket, amfiteátrumokat, fürdőket, stb. építettek. Majd a 3. századtól, amikor a barbárok egyre inkább fenyegették a birodalom határait, változott a városi élet. A gazdag földbirtokosok a városok vidékeire költöztek, a városi élet hanyatlásnak indult. Kezdték zsugorodni és bennük egyre inkább az agrárius élet jelei mutatkoztak. A piac és a kereskedelem jelentősége egyre inkább háttérbe szorult. Kezdték egyre inkább a fallal körülvett katonai táborokhoz hasonlítani. A városi élet súlypontja a Kelet-Római Birodalom területére helyeződött át. A hanyatlásnak, a rusztikus élet kialakulásának ellenpontját képezte az egyház, amely a városokba helyezte központjait, és így kialakultak a püspöki városok, amelyekben a központi hatalom szétesése után is megmaradt a korábbi létnek számos eleme, többek között az írásbeliség és a városi igazgatás, ugyanakkor vidéken új gazdasági és hatalmi centrumok jöttek létre immáron a kialakuló feudális rend súlyponti helyeiként.

A kulturális folyamatosság kérdése az ókori és középkori városok között

Bár a kutatás eljutott oda, hogy a középkorban született nyugati város és az ókori Róma városai között folyamatosságot nem fedezhetünk fel, mégis szembe találkoztak a kutatók az ókori világ és a középkor közötti kulturális összefüggések kérdéseivel, és ezen oldalról is vizsgálták a városok kérdéskörét. Dopsch például tagadott mindenféle választó vonalat az európai kulturális fejlődésben a Cézártól a Nagy Károlyig terjedő időszakot tekintve. Aubin összetettebben látta a helyzetet, Pirenne pedig úgy véle: nem a germánok betérése, hanem az arab hódítás törte szét az egységes Földközi-tengeri kultúrát, és ezzel elindította annak hanyatlását.

Bár Pirenne a germán népeknek (gótoknak) a birodalom területére érkezését nem tartotta döntőnek a Római Birodalom aláhanyatlásában, mégis kitérünk rá, ugyanis szerepet játszottak az egykori állam régiókra szakadásában. Elsősorban az egykori szövetségesek, a keleti és nyugati gótok, valamint a burgundok, majd a frankok, kevésbé a birodalom területén kívül rekedt szászok, frizek és északi germánok. Ugyanakkor az előbbieket uralkodó rétege hasonult a római eredetű arisztokráciához, ám ez nehezebben ment az arianus germánok és a katolikus római népesség között. Eme egybeolvadást nagyszerűen fejezik ki a népjogi és római jogi gyűjtemények, amelyekben a szokásjogi anyag kiegészült a királyi törvényekkel. Ilyen elsőként a Codex Euricius (475/476), a Lex Visigothorum (654) és a Lex Romana Visigothorum (506), továbbá a Breviarium Alarici (506). Ugyanakkor a gót királyok városokban alakították ki a rezidenciáikat, és építették palotáikat. Teodorik építette fel Ravennát, benne palotáját, amelyben másolta a császári építményt. A nyugati gótok Bordeaux-ban, Toulouse-ban, Barcelonában és Tolédóban tartották rezidenciájukat, a burgundok Genfben.

Mások mellett az ókor és a középkor közötti határt a Meroving Chlodwig és a nyugati gót Rekkared, valamint a longobárd Rothari országai jelentették. A városok életében az átmeneti időszakot az 5-től a 9. századig terjedő korszak jelentette. Itáliában évszázadok óta a városokban telepedtek le és éltek az emberek, áldoztak isteneiknek, és ez az életmód elterjedt a Rajna és a Duna vidékéig. Ha úgy véljük: a népvándorlás ideje után ezen ókori városok romjaira települt az új nyugati város, amelynek magját „az új találmány”, a piac jelentette, amely hozzásegítette a gazdaságot az iparágak kialakulásához és az ipari társadalom megteremtéséhez, sematikus a szemléletmódunk. Ennél összetettebb a helyzet.

A barbár betérések Itáliában is megviselték a városokat. Helyzetük különbözőképpen alakult. Területükben és lakosságában nem sokat veszítettek. Bologna területében 70 ha-ról 25-re csökkent, majd a 11. századra már 100 hektárra nőtt. Az itáliai városok továbbá püspöki központok lettek, a hozzájuk tartozó terület sem változott. Itáliában 117, a francia királyságban 77, a jóval nagyobb német királyságban 45 püspökség jött létre. Itáliában majdnem minden város püspöki székhely lett, amelyek a városi fejlődés lehetséges kiindulópontjait jelentették. Német földön a nagykiterjedésű püspökségek és ritkán elhelyezkedő központjaik miatt ez nem volt lehetséges.

Heinrich, Felix Schmid szerint a római szellem továbbélése megfigyelhető a városok igazgatásának és bíraskodási gyakorlatának szétválasztásában. A városkönyvek vezetése, valamint a közjegyzői oklevelek megléte szerinte a későrómai formákra vezethető

vissza. A magánjogi jogügyletek feljegyzését, írásba foglalását ugyancsak a római gondolkodás továbbéléseként látja. Egyúttal azt is, hogy az itáliai városokban a világi írásbeliség fennmaradt szemben az Alpoktól északra elterülő vidékkel, ahol az írás az egyháziak kiváltsága lett. Mindezt a római kori városiasság megőrzött elemeként veszi számba.

Spanyolországban ugyancsak kutatták az ókor város örökségét. Barcelona római múltját a városi múzeum mutatja be, a Colonia Barcino, Faventia isten szobrai és sírkövei láthatók a kiállításon. Az erősség falai a 13. századig álltak. Ennek és termékeny vidékének köszönhette a város fejlődését. Az egykori római város területe az 5. században székhely, nyugati gót központ lett. A 4. századtól szólnak az első híradások arról, hogy püspöki székhelyként létezett, amely mint másutt a kulturális folyamatosság egyik tartópillére volt. A pénzverő hely szerepe pedig mutatja gazdasági jelentőségét. Az arab hódítás jelenti 711-ben a megszakítást a város életében, mint ahogy egész Spanyolországban. 801-ben Nagy Károly visszafoglalja, és a 11. századtól ismét fontos kereskedőváros lett. Nem minden városban jelentett az iszlám megjelenése visszaesést. Zaragozában például máig áll a várost kerítő fal. A következő időkben az iszlám és a reconquista formálták a spanyol városok történetét.

Az ókori műveltség folyamatossága néhány társadalmi rétegben hosszabb ideig fennmaradt a Római Birodalom városhálózatban gazdag provinciájában, Galliában. Atlanti óceántól a Genfi tóig hozzávetőlegesen a Garonne folyó mentén húzódott az ismert kanyargós és laza jogföldrajzi határ, amely az etnikai viszonyoknak is megfelelt, kettéosztotta gazdasági, műveltségbeli, és benne a jogi viszonyokban a területet. A vonaltól északra erős frank hatás érvényesült, míg attól délre az ókorban kialakult formák jobban fennmaradtak. Mindez különösen megmutatkozott 406–407 után, amikor a birodalom rajnai határa a barbárok nyomása alatt összeomlott.

Joachim Werner megfigyelte, hogy a korábbi gazdasági élet és forgalom megszűnésére lehet következtetni a régészeti lelőhelyekről előkerült leletekből, amelyek azt mutatják, hogy a kis értékű főképp rézpenzék eltűntek, amelyek pedig a mindennapi életben a piacokon játszottak fontos szerepet. Egyúttal következtetni lehet belőlük a városi élet hanyatlására. Észak-keleten az ezüst és arany pénzeket nem a forgalomban használták, hanem teaurálták, azaz vagyont felhalmozására fordították, illetőleg a nagyobb kereskedelmi ügyletek lebonyolításakor használták fel. A pénzgazdálkodás visszafejlődésére utal az is, hogy megjelentek az egyes régiókban vert külön pénzek. Ugyanakkor Itáliában a kis értékű pénzek forgalma fennmaradt a 7. századig. A Meroving uralkodók délen egyébként próbálkoztak az egységes pénzrendszer megteremtésével.

A délen tovább virágzó kereskedelemre és pénzgazdálkodásra utalnak azon adatok, amelyek Marseille-be Itáliából, Bizáncból és a Közel-Keletről érkezett hajók emlékét tartották fenn, amelyek keleti árukat, fűszert, luxus tárgyakat és papiruszt szállítottak, továbbá olajat a templomok kivilágításához. Ezért tudtak a Dijon-i polgárok Askalonból származó bort inni, ha burgundhoz nem jutottak.

Délnyugat Franciaországban, különösen Auvergne-ben a társadalmi szerkezeten késő ókori vonások fedezhetők fel. Az egyházban és az igazgatásban a 6. században igen vékony szálon genealógiai kapcsolat is található a késő ókori szenátori családokkal, amint ezt történetírás mutatja. Tours-i Gergely munkájából és a szentek életrajzaiból pedig előtűnnek a korabeli városok képei, például Dijon római kori városfala négy ka-

pujával és 33 bástyájával. A fal a 12. századig védte a várost. Bourges és Poitiers falai ugyancsak álltak. Chalons-sur-Saone római falai a 14. századig maradtak fenn. Bourges, Angers és Tours gazdag polgárházai bennük lévő raktáraikkal a római eredetű társadalmi tagozódást példázzák. Az emeletes házak egyúttal bizonyítékai a városon belüli szűkös telekviszonyoknak. E városok a gazdasági élet központjainak a szerepét is betöltötték. A városi élet folyamatosságára bizonyosággal szolgál, hogy Cahors-i Dezső püspök a 7. században székvárosát fallal erősítette meg. Szépen megmunkált kövekből házakat építtetett és templomokat emelt, továbbá vízvezetékkel látta el a várost. Éppen úgy a folyamatosságot igazolja, hogy Chilperich király Párizsban és Soissons-ban az amfiteátrumot helyreállította. A püspöki hatalom számos városban addig terjedt, hogy a városi vezetőket ők helyezték hivatalukba. Ezt a városuraságot a Karoling uralkodók törtek meg. Bár a császári és királyi, valamint grófi paloták a városfalakon belül voltak, mégsem tekinthetjük e városokat olyan szerepet betöltő helyeknek, mint az ókorban, mert a grófok tevékenységének nem egyedüli központjait jelentették, elsősorban mint erősségekre tekintettek rájuk. Hogy Délnyugat- és Dél-Franciaországban mikor következett be a fordulat az ókor és az utána következő középkor között, az máig nem teljesen feltárt, Bordeaux-ban például a 8. században.

A Szajnától északra is létezett a távolsági kereskedelem valamint a helyi ipar. Verdun-ban Tours-i Gergely idejében gazdag kereskedők éltek, akik feltehetően a lotharingiai sóval kereskedtek. A rajnai két püspökvárosban: Mainzban és Kölnben legalább a 8. századtól bizonyíthatóan nagykereskedők éltek. Az Alpokon keresztül vivó római kereskedő utakon Itáliából longobárd közvetítéssel Dél-Németországba szállították az árut. A helyi iparosok pedig bronz foglalatba helyezett gyöngyöket készítettek, és ezekkel kapcsolódottak be a távolsági kereskedelembe. Onnan a rajnai úton kopt bronz edények és eszközök érkeztek, egy részüket tovább szállítottak Anglia felé. Trier-i Nicetus az utolsó római származású a Trier-i püspöki székhelyben itáliai kőfaragókat hozott a dóm felújításához. Ugyanakkor a helyi minőségi ipar piac hiányában lassan megszűnt, mint például az Ardennek-i (Eifel) bazalt feldolgozás valamint az üvegyipar Észak-Franciaországban és Belgiumban.

A Maas-Rajna és Masel határolta tájon belül is elkülöníthetők területek a kultúra folytonossága tekintetében. A Rajna torkolatának vidékén a városi civilizáció a 3. században megszűnt. A középső Rajna táján Colonia Traianat, Alsó-Germánia második legnagyobb városát az 5. század közepén teljesen elhagyták. Xantentől a Rajnán felfelé, ugyanúgy a Maas-on Maastrichtól a folyamatosság erősödött. Kölnben a dóm a késő ókori püspöki templom helyén áll. A városházra ráépült a római helytartó palotájára, amelyet a Merovingok használatba vettek, továbbá a város római területi beosztását vették át a ribuári frankok és a Merovingok.

Feltűnő jelenség viszont, hogy a frank birodalomban a római városközpontok mellett épültek fel a középkoriak mint Bonnban és Maastrichtban. A középső Rajna és Maas vidék középkori városainak képe abban is hasonló, a frank harcosok a nagy római castrumok területét nem tudták megvédeni, ezért erődítéseket hoztak létre, vagy azokban vagy azokon kívül, és ezek az erődítések alkalmasnak bizonyultak arra, hogy a vízi útra átterelődték kereskedelmi útvonalaknak védelmet nyújtsanak. A Maas mellett Namur erre a példa, a Rajna mellett Koblenz és Bopperd. Az utóbbi katonai fürdőjét még a római korban keresztény templommá alakították át, a város római falait pedig a

13. században restaurálták. Mainz és Speyer település-súlypontjának áthelyeződése megerősíti a fentieket. Az utóbbi első német települése kívül esett a római település központon, majd a lakosok visszatértek oda, és a 105 hektárt befogó városfal az egész középkoron át védte a város lakosságát. Speyerben az a változás következett be, hogy Sidonius mainzi püspök egy külvárosi templomot védőfallal körülvett a Rajna árvize ellen, és ezzel a városközpontot a 11. században áthelyezte. Wormsban nem játszódtak le ennyire jelentős változások.

A Mosel vidék sajátossága egyrészt Trier kivételes helyzetéből fakadt, másrészt abból, hogy megmaradt városainak: Metznek, Toulnek és a lotharingiai Saarburgnak gall-római lakossága. Triernek a püspökei 560-ig rómaiak voltak, sőt a 7. századból is felfedezett a kutatás római arisztokratát. Jelentős maradt fazekas és üvegipara is, jóllehet lakosságszáma csökkent, amit mutat az, hogy 882-ben a lakosok nem tudták megvédeni a normann betörés idején. Később a dómot kerítették körül palánkkal. Sokáig megmaradt a római kori saktáblaszerű utcahalózati. Trier csak a korunkban haladta meg a római kori örökségét. Metz politikai jelentősége mint Austrasia fővárosáé a Meroving korban emelkedett, míg Toul-é csökkent.

A Duna, Rajna és a Majna felső folyásának területén, az alemann vidéken, valamint bajor földön jóval ritkábban találhatunk római hagyatékat, habár Strassbourg mellett fellelhető topográfiai folyamatosság, akárcsak Augsburg, Regensburg és Salzburg esetében. A legkorábbi passzai oklevelekben pedig római nevek találhatók. Enns városában a Szt. Lőrinc templomot gall-római templomra és két későrómai szakrális épületre építették. Bécsben szintén találhatók római építészeti nyomok, akárcsak a Dunántúlon (Sopron, Szombathely, Óbuda, Tác, Pécs, stb.), azonban az egykor ott élt városi lakosságot a népvándorlás hullámai elsöpörték. Hogy a keresztény egyház meglehetősen erős hidat jelentett az egyes évszázadok városi lakosságának kulturális életében, azt a fent leírt adatok bizonyítják, és általában elismert a tudomány világában. Az egyház védőernyője alatt, főképp a püspöki rezidenciáknak helyt adó városokban, ahol a kánonjognak megfelelően szervezték a székhely életét, átmentődtek a városi életmód szokásai a középkorba. E megerősített püspöki székhelyek és kolostor központok lettek a Rajna jobb oldalán fekvő német területeken azon helyek, ahonnan mint csírasejtekből az ókori városi élet hagyományai kisugároztak.

Angliában ugyancsak találtak római eredetű épület maradványokat, azonban a római eredetű lakosság nyomait a későbbiekben nem lehetett kimutatni, ugyanis a római városi élet az 5. században megszűnt. Írországból sajátos helyzet alakult ki. A terület nem tartozott a Római Birodalomhoz, ám a kereszténységet már az 5. században felvette a lakosság. Annak központjai így nem az egykori római városokban alakultak ki, hanem a nagy kolostorokban, és azok mellett jöttek létre a városias települések.

Az ókori városi kultúra folyamatosságának és megszakíthatóságának árnyalatokban gazdag képe rajzolódik ki a tárgyalat átmeneti időszakban. A folyamatosság a fennmaradt építményekben, illetőleg romjaikban, továbbá a városokban lévő ókeresztény központokban, püspöki és világi uralmi székhelyekben, pl. Trier, Metz, Worms, Mainz tapintható ki egyrésztől. Másrésztől pedig az ókorival összehasonlítva leéppült távolsági kereskedelem, a csökkent jelentőségű városi piacokban, valamint a hozzájuk kapcsolódó provinciális jogi normákban, továbbá a gall-római lakosság maradványában és velük együtt az egykori városi élet egyes elemeinek a fennmaradásában. Ám ez sem ál-

talános kép — mint említettük —, a folyamatosság nyomai például a Duna-medencében a romoktól eltekintve teljesen megszűntek. A fennmaradt városok mintegy szigeteket képeztek a körülöttük lévő rusztikus világban, amelyekből később mint mintákból a városi élet újra sarjadhathott főképp a Rajna-Maas és Mosel vidékén.

Ugyanakkor a vidék élte a maga életét. Nem egy esetben a kisvárosokba vagy más helyekre települt kolostorok lettek a szellemi élet központjai, ahol a műveltség és a képzés magas szintjét valósították meg, mindaddig, amíg az egyetemek nem születtek meg a 12–13. század során a városokban. A kolostorokban nemcsak a szellemi élet virágzott, távolsági és helyi kereskedelmet is folytattak. Szent Denis már a 7. században vámszabadsággal rendelkezett olaj és egyéb árú vásárlását illetően Marseille-ben. A Corbie-i apátság egy Chilperich király által kiadott oklevél adatai szerint Fos-ban százezer font olajat, különböző fűszereket egytől százötven fontig terjedő mennyiségben, továbbá sok déligyümölcsöt: olívát, mandulát, fügét, datolyát, pisztáciát hasonló mennyiségben és 50 könyv számára papiruszt vásárolt. A Saint Germain de Prés-i apátság, amelynek bortermelése a saját szükségleteinek hatszorosára rúgott, kereskedői, egy 779-ben kiadott királyi privilégium levél szerint a Loire mindkét partján kereskedhettek világító olaj és egyéb árúk beszerzése céljából.

A nagybirtokosok ugyancsak alapíthattak piacot a 9. század második felétől, amelyek közül nem egy helyi szerepnél nagyobb jelentőségre tett szert. A Szent Denis melletti vásár széles hatáskörű éves vásárrá fejlődött ki. Az arab és zsidó kereskedők mellett angolszászok és frízek is felkeresték, hogy bort vásároljanak. Az észak-francia, belga, vesztfáliai és alsószász kolostorok pedig törekedtek a Rajna és a Mosel jó szőlőtermő vidékein földet vásárolni. Bár a nagyúri városok mellé kereskedők is települtek, az önellátó gazdálkodás elterjedtsége miatt mégsem volt érdekelt minden úr a kereskedelem kibontakoztatásában.

A Meroving uralkodók idején Franciaország területén a római kori kerületi beosztás még létezett, ezért az igazgatásban a városok jelentősége ugyancsak megmaradt. Chilperich király például megparancsolta, hogy Aquitániában a fejedelmek és grófok a seregükkel húzódjanak vissza a városokba, ami azt mutatja, hogy inkább vidéken táboroztak, jóllehet a területen sűrű városhálózat létezett. A rezidencia kutatás ugyan bizonyította, hogy a korszakban szükségből a római igazgatási palotákat használták fel székhelyül, a Karoling korszakban azonban ezek az udvar állandó vándorlása miatt nem váltak valós központokká. A valódi városlakó nagyurak valójában csak a püspökök voltak.¹

A városi élet minden beszűkülése ellenére, úgy tűnik, a Rajna és Szajna közötti területen a római és keresztény örökség szellemi és anyagi hatást gyakorolt az újra felvirágzó városi élet számára amelyek motorja az ókorban nem létezett új típusú városi polgárság lett. Kialakulását azonban hosszú társadalmi, jogi és gazdasági folyamat eredményezte.

¹ A tanulmány alapvetően ENNEN, EDITH: *Die europäische Stadt des Mittelalters*, Göttingen, 1972. és GERHARD DILCHER: *A városfogalom jelentéstartalma a történeti városkutatás számára*, in: *Urbe. Magyar várostörténeti évkönyv I.*, Budapest, 2006. 4–41. pp. alapján készült, ahol további szakirodalom is bőven található.